TRAKTAT O POLITICI
(MEMORANDUM HILMI-BABE BOŠNJAKA)

Sažetak: Hilmi-baba sa novim boravkom u Medini pokušava skrenuti pažnju sultanu i administraciji Osmanske Turske čemu vodi ideja uvođenja tanzimata i musavata, zatim medžlisa, posebno za Bošnjake koji su u okruženju Austrije, Mađarske, Srbije i Crne Gore. Podsjeća da je pristup Osmanske Turske uvođenju novih administrativnih mjera odraz pritiska evropskih zemalja. Pokušava da predoči šta znači odvođenje omladine u vojsku i lišavanje prava koje im je dodijelio sultan Fatih.

Ključne riječi: **Hilmi-baba Tasličevi, Sultan Fatih Mehmed, politički traktat, tanzimat, musavat, medžlis, Bošnjaci, Crna Gora, Ali-paša**

Ova knjiga je šerijatski ispravno uvakufljena pod uvjetom da se ne prodaje niti kupuje, da se ne daje kao zalog niti zataška. Knjigu sam poklonio biblioteci sultana Fatih-Mehmeda (Allah mu učinio zemlju lahkom), u Istanbulu. Onaj koji izmijeni ovo što je čuo – grijeh pada na one koji to izmijene.

Ja, siromašni, ubogi, nastanjen u Medini Munevveri, Muhibbi Ali Abba(s) Bosanac Hilmi-baba, 1303. godine.

Okrugli pečat (Vakuf Bosanca Hilmi ibni Husejna Pljevljaka (Tasličevi).
(Četvrtasti pečat) Suleymaniye U. Kutubhanesi
Kisüm: Ibrahim-efendi
Yeni kayt:
Eski kayt: NO 422 (Biblioteka Sulejmanija)
Odsjek: Ibrahim-efendi
Novi broj registracije:
Stari broj registracije: 422

Hilmi B. Husejn Taslidžak
Gosp. Jahja Fehratović

Prelistavajući prvi tom Sandžačkobošnjačke enciklopedije*[1] naišao sam na jedan naslov iz pera Bušatlića Ismeta sa naslovom Hilmi B. Husejn Taslidžak, Tom I, str. 301, sljedeće:

„Hilmi B. Husejn Taslidžak ili Hilmi – baba Bošnjak nakon okupacije Bosne i Hercegovine čini hidžru najprije u Istanbul, a zatim u Medinu (Saudijska Arabija). Autor je više teoloških knjiga i rasprava. Najpoznatija mu je Rasprava o hidžri i muhadžerima u kojoj, pored ukazivanja da je hidžra iz zemlje koja više nije sastavni dio islamskog svijeta, obavezna Bošnjacima i muslimanima Balkana, savjetuje da se sele u Halep, Damask ili Urfu, da se tamo bave poljoprivredom i pomažu nove muhadžere koji će pristizati."

Ovo znači da je Hilmi-baba Husejn isključivo teolog. Istina je da on svoje idejne preokupacije gradi na islamsko-teološkim izvorima, Kur'anu i islamskoj tradiciji (hadisu). Međutim, Hilmi-baba, iako je po svojim ideološkim nadzorima bio teolog, on je u ovom traktatu prije svega politički analitičar koji grčevito brani svoj stav. U toj svojoj političkoj ideji ostao je vjeran političkim i vojno dobijenim pravima Bošnjaka od sultana Fatiha – osvajača Bosne. On se ovdje ne ograničava samo na ono što se dešava u Bosni nego na ono što se zbiva u cijeloj Rumeliji, pa i nekim dijelovima arapskog svijeta.

Hilmi-baba otvoreno osuđuje uvođenje *tanzimata* i *musavata*, tj. uvođenje političkog sistema i primjene jednakosti među građanima Osmanske Turske. Tu predočava ono što se zbiva ili se već dogodilo u okviru Osmanske Turske njegova vremena. Otuda je on u ovom svom traktatu prvenstveno političar, a na to ukazuje i sam naslov djela – *El risaletu' s – sijasijje* (Politički traktat).

Pregledajući kartice sa naslovima sadržaja Biblioteke Sulejmanije u Istanbulu pronašao sam i naslov ovog rukopisa i objavio osnovne podatke u analima Gazi Husrev-begove biblioteke. Mnogo kasnije taj politički traktat preveo sam u cjelini, ali ovaj put predočavam samo neke njegove dijelove, ne odstupajući od autorove ideje. Da bismo ovo potvrdili, dopustit ćemo autoru djela „Politički traktat" da izloži nešto od tih svojih ideja i zapažanja.

*[1] Zahvaljujući marljivom istraživaču i priređivaču Enciklopedije sandžačkobošnjačke književnosti (I i II tom) i naklonosti prvog recezenta, muftije Muammera ef. Zukorlića, nekolicina članova BANU-a dobila je i I i II tom ove enciklopedije.
Značajni su poduhvati Autora ovih edicija, prije svega, što je omogućio ljubiteljima lijepe riječi i da sagledaju, ne kroz kapidžik nego kroz širom otvorena vrata, duhovno i misaono bogastvo Bošnjaka Sandžaka. Otuda gosp. Jahji Fehratoviću, i svima koji rade na tome da ova edicija jednog dana bude u cjelini objelodanjena, dajemo podršku, jer je ova edicija mnoge nas obradovala. Daljim istraživanjem i prikupljanjem građe otkrit će se, vjerovatno, pažnjom Fehratovića ili nekoga drugoga istraživača, sakupljača i prezentiranja, ljepota novopronađenih djela autora sandžačkih Bošnjaka.

Jasno je da će se on u svojoj uvodnoj rečenici ovoga traktata zadržati na uputama Kur'ana i islamske tradicije: da se svaki musliman čuva loših običaja i novotarija, kao što kaže Uzvišeni: „Svi se čvrsto Allahova užeta držite!" (2/103), tj. Njegove vjere islama ili Njegove Knjige, i na osnovu riječi Alejhis'selama, koji kaže: „Kur'an je čvrsto Allahovo uže". U hadisu je figurativno rečeno za Kur'an da je „uže", s obzirom da je pridržavanje za Kur'an uzrok spasu, da se čovjek ne odmetne od islama, isto kao što je pridržavanje za uže uzrok da se čovjek ne prevrne (da stoji na stanovištu Kur'ana i oslanja se na njega).

Bejdavi kaže da Vahidi ukazuje da Allahovo uže znači „džema'at"...Neki kažu da „čvrsto držanje za Allahovo uže" znači napustiti cijepanje, jer vjernik, kada slijedi Kur'an, siguran je, neće biti izložen muci i nevolji (azabu).

U nastavku nešto dalje ističe da pet svojstava prouzrokuju drugih pet:

1. jedan narod nikada neće prekršiti ugovor (tj. ugovor između njih i Allaha ili između njih i drugih naroda), a da Allah neće dati, ukoliko prekrše ugovor, da njima ne zagospodari njihov neprijatelj;

2. kad god se budu poveli pri suđenju za nečim drugim, a ne onim što je Allah objavio, tj. kad god ne budu koristili Njegovu Knjigu, a budu donosili presude na osnovu građanskih zakona, suprotno onome što je Allah objavio, i kada sude po Ustavu, među njima će se pojaviti siromaštvo i raširit će se. Zbog toga smo mi postali dužnici strancima;

3. kad god se među njima pojavi prostitucija i homoseksualnost, proširit će se među njima smrtnost, narod će umirati (kao što se dogodilo sa Izraelćanima);

4. kad god budu zakidali pri mjerenju, bit će lišeni ploda, neće padati kiša i zemlja neće rađati, bit će glad i suša;

5. kad god ne budu davali zekjat, zadesit će ih suša, neće padati kiša kada je najpotrebnija...

Kao protivnik uvođenja parlamenta, Hilmi-baba kaže: „Kada sam čuo ove riječi rekao sam: mi moramo odgovoriti na te riječi radi askera, pa sam dodao: ti si to

rekao, izgleda, ne osvrćući se na komentare Kur'ana i hadise ili iz neznanja neznalice, jer neznalica biva hrabar ako je ugledna ličnost ili si to rekao zbog svog slijeđenja ili naklonosti prema drugima (...)."

Zadržavajući se na reformama, uvođenju tanzimata i musavata, Hilmi-baba kaže: „Moramo podsjetiti na neke loše štete i posljedice zavođenja tanzimata i musavata i donošenja sudskih presuda na osnovu tog ustava. Znaj da se pojavila velika nesreća, belaj od posljedice primjene tanzimata, musavata i oponašanja stranaca, posebno na sjednicama parlamenta, gdje se ne donose rješenja o iskrslim pitanjima putem fetvi, što je primjetno gdje i drugi sjede zajedno sa muslimanima u parlamentu i razmatraju predmete, a prethodno su poubijane vođe zbog otpora primjene tanzimata. Podsjećam da se vodila borba protiv valije Skadra i izvršena brojna ubistva. Ovaj valija Skadra, Mustafa-paša, bio je strah i trepet za Crnogorce. Oni su se njega jako bojali. Isto tako došlo je do sukoba i sa stanovnicima Bosne kako bi bili prisiljeni da prihvate tanzimat, pristanu na musavat i od njih uzimaju mladiće u vojsku. Činjenica je da su Bosanci pisali sultanu više puta govoreći: 'Naš sultane, bosanska fukara nalazi se usred kršćanskih zemalja, s jedne strane Austrija i Mađarska, s druge Dalmacija, Srbija i Crna Gora. Osim toga, u samoj Bosni živi 150 hiljada kršćanske raje, svaki od njih ima oružje pripremljeno za borbu. Naš sultane, nemoj nas regrutovati, nemoj da šaljemo vojnike, niti traži od nas primjenu tanzimata i musavata, jer su svi vjernici u Bosni tvoja vojska koji služe bez plate i odjeće. Kršćanski vladari napadali su Bosnu više puta s velikom vojskom, posebno vladar Francuske zvani Bonaparte. Mi smo mu se suprostavili. Borili i pobijedili uz Allahovu pomoć, uz Allahov mać, duhovnost Poslanika Muhammeda (alejhi's - selam). Od nas uzmi od općeg dobra sve što hoćeš i što želiš. Ne smjenjuj s položaja poglavare naših gradova u Bosni jer su oni kao duša u tijelima. Osim toga i Bošnjaci su zadovoljni s njima u svim poslovima, posebno u ratnim okršajima sa neprijateljima. Svaki starješina jednog grada stekao je popularnost svoga naroda u borbi s neprijateljem. Ovo je zahvaljujući tvome pretku, osvajaču Bosne. Ovim mislim na sultana Fatih-Mehmeda koji je osvojio Bosnu prije osvajanja

Istanbula, a kada je ostavio zemlju Bosnu, postavio je u svakom mjestu u Bosni starješinu koji će upravljati nad stanovnicima toga mjesta. Tom prilikom upozorio je stanovnike Bosne riječima: 'Pokoravajte se vašim emirima u svim poslovima, posebno u džihadu – borbi s neprijateljima'. Pobjeda nad neprijateljima biva, doista, sa rasporedom vašeg emira (...)."

U odgovoru upućenom onima koji su odlučili da uvedu parlament u kome će učestvovati sa muslimanima i drugi, Hilmi-baba kaže: „Takav postupak uvođenja i drugih u parlament suprotstavlja se Allahu i Poslanikovu dokazu naređenom u riječima Uzvišenoga: O, vjernici, ako ste pošli na putu Mome, da se borite i da naklonost Moju steknete, s Mojim i svojim neprijateljima ne prijateljujte i ljubav im ne pokazujte! /Kur'an, 60/1). Mi smo već čuli od učenjaka koji povlađuju nasilje i od ministara koji su insistirali na reformi (tanzimatu) i jednakosti (musavatu) da su u tome brojne koristi svim ljudima, posebno vjernicima jer se u tome primjenjuje šerijat i uvodi pravda za sve. Međutim, situacija je takva da se već pojavilo zlo i nasilje kao posljedica toga u cijeloj zemlji, da je to bilo uzrok da nevjernici pobjeđuju vjernike. Oni koji su za ravnopravnost nazivaju nevjernike: agama, bezima, pašama i efendijama. Nazivaju ih članovima parlamenta. Većinu mjesta u parlamentu dobiše nemuslimani. Paše i direktori (mudiri) također se regrutuju iz redova nemuslimana."

Hilmi-baba ne napušta svoju ideju, nego je razrađuje i u nastavku kaže: „Znaj, da se pojavila velika nesreća od posljedice primjene tanzimata, musavata i oponašanju stranaca, posebno na sjednicama parlamenta gdje se ne donose rješenja o iskrslim pitanjima putem fetvi, što je primjetno, gdje drugi zajedno sa muslimanima sjede u parlamentu i razmatraju predmete, a prethodno su poubijane vođe u zemlji zbog otpora primjene tanzimata. Podsjećam da se vodila borba protiv valije Skadra i izvršena brojna ubistva. Isto tako došlo je do sukoba i sa stanovnicima Bosne kako bi bili prisiljeni da prihvate tanzimat, pristanu na musavat i od njih uzimaju mladiće u vojsku. Činjenica

je da su Bosanci pisali sultanu više puta govoreći: Naš sultane, bosanska fukara nalazi se usred kršćanskih zemalja, s jedne strane Austrija i Mađarska, s druge Dalmacija, Srbija i Crna i Gora. Osim toga, u samoj Bosni živi 150 hiljada kršćanske raje, svaki od njih ima oružje pripremljeno za borbu. Naš sultane, nemoj nas regrutovati, nemoj da šaljemo vojnike niti traži od nas primjenu tanzimata i musavata, jer su svi vjernici u Bosni tvoja vojska koji služe bez plata i odjeće. Kršćanski vladari dolazili su više puta s velikom vojskom, posebno vladar Francuske zvani Bonaparte. Mi smo mu se suprotstavili, borili i pobijedili... Od nas uzmi iz općeg dobra što hoćeš a i ostalo što želiš. Ne smjenjuj s položaja poglavare naših gradova u Bosni jer su oni kao duša u tijelima. Osim toga i Bošnjaci su zadovoljni njima u svim poslovima, posebno u ratnim okršajima sa neprijateljima. Svaki starješina jednog grada stekao je popularnost svoga naroda u borbi s neprijateljem. Ovo je, zahvaljujući tvome pretku, osvajaču Bosne, ovim mislim na sultana Fatih-Mehmeda, koji je osvojio Bosnu prije osvajanja Istanbula, a kada je ostavio zemlju Bosnu, postavio je u svakom mjestu u Bosni starješinu koji će upravljati nad stanovnicima toga mjesta. Tom prilikom upozorio je stanovnike Bosne riječima: 'Pokoravajte se vašim emirima u svim poslovima posebno u džihadu – borbi s nevjernicima'. Pobjeda nad neprijateljima biva, doista, sa rasporedom vašeg emira."

Upravo iz ovog razloga Bošnjaci su bivali i pobjednici nad neprijateljima u svim ranijim borbama. Istovremeno, Bošnjaci, a ni njihove starješine, ne primaju ništa određeno u drahmama i zlatnicima (dinarima) od sultana i državne imovine ni mjesečno ni godišnje, nego su slali svake godine dosta sredstava kao što je to registrovano u finansijskim knjigama-defterima.

Međutim, sultan nije prihvatio njihovu molbu, niti su veziri razmišljali o posljedici ovoga pitanja. Štaviše, oni su odvodili u vojsku i Bošnjake, poubijali mnoge od njihovih vođa, a neki su i pomrli u progonstvu. Poslali su novu vojsku u Bosnu zajedno sa direktorima (mudirima) i ostalim činovnicima i otvorili škole "ruždije" po kasabama. Tanzimat i musavat provodili su dosljedno. Ovo je bio uzrok da je kršćanska raja podigla glavu u Bosni, među kojima je bilo, bez ikakve sumnje, izgrednika i zločinaca

koji su činili nedjela vjernicima. Vlast je ispraznila sve tvrđave u zemlji Bosni i ostavila te tvrđave bez ikakve ratne spreme, hrane i naoružanja. Sve teško oružje – topove, otposlali su u Istanbul, kako ne bi stanovnici Bosne odbili poslušnost emirima, pridržavajući se riječi Poslanika (alejhi's-selam) „Nema pokornosti kada stvorenja (ljudi) griješe".

Uvođenjem tanzimata i musavata u zemlju Bosnu, blagajna bi umjesto što joj je pristizalo nešto sredstava iz Bosne svakog mjeseca direktno u Istanbul, sada morala slati svakog mjeseca iz Istanbula u Bosnu mnogo sredstava nakon što su Bošnjacima pripojili mnoge obaveze... Sultanska riznica ostala je bez ijednog dirhema i zlatnika zbog počinjenih grešaka od strane vezira i njihove krađe (korupcije). Kada je situacija već postala takva, postali smo dužnici Engleskoj uz obavezno zaduženje i kamate. Shvati ovo! A onda pogledaj na strukturu administrativaca, postat će ti sasvim jasna njihova podmitljivost i krađa državne imovine.

Ako bi neko rekao da su nakon toga ubili i Ali-pašu, valiju Bosne i Hercegovine, zbog nesprovođenja tanzimata i musavata, odgovor bi bio: nije zbog toga, nego što je bio neprijatelj protivnika posebno onima u Crnoj Gori. Poznato je da je bio na strani sultana u svim situacijama, posebno u vremenu gospodarenja Husein-kapetana, kako je to poznato među narodom. Ubistvo Ali-paše bilo je uzrok pobjede Crnogoraca, čija se vojska i dan-danas bori protiv muslimana. Isto tako, i gubitak grada More na obali Egejskog mora dogodio se zbog ubistva Tepedeli Ali-paše. Valija Hercegovine, mislim reći Ali-paša, ubijen je jer je ubirao svake godine na ime poreza određeni iznos od Crnogoraca iz naselja Grahovo i drugih naselja a nije sa sobom imao carskih vojnika. U vrijeme Ali-paše mogao je ići jedan čovjek od Mostara do Nikšića, kao i ostalih kasaba, a da nije bilo moguće da bilo ko ubije muslimana na tom putu, jer ako bi bio ubijen samo jedan vjernik, Ali-paša bi uputio vojsku koja bi ubila dvadeset neprijatelja za jednoga, pa i više. Kada je Ali-paša pao kao šehid, nasilnik je postao siguran čije je porijeklo iz crnogorskih brda. Trgovce napadaju i pljačkaju, ubili su na hiljade muslimanskih vojnika. Kod većeg broja ubijanja vojnika odsijecali su nos i uši.

Ukratko, kada je Ali-paša pao kao šehid, nevjernici su postali bezbjedni, Crnogorci se podigli protiv muslimana i zauzeli zemlju, a onda pristigla carska vojska i godinama se borila protiv njih. Crnogorci su ubili mnoge paše i druge zapovjednike carske vojske, zarobili njihove topove i svu vojnu opremu. Ukratko, carska vojska je htjela priteći u pomoć Nikšiću, ali nije mogla, premda je njihov broj iznosio 60 tabora.

Shvati kako je bilo za vrijeme Ali-paše, jedan putnik slobodno putuje od Mostara do Nikšića. Samo u jednoj noći Crnogorci su pobili u oblasti Grahova sedam tabora regularne vojske sa svim pašama, a ranije, šehid Ali-paša slao bi svake godine pet do sedam vojnika u nahiju Grahovo, uzimao od njih džiziju, ušur (desetinu) i ostale obaveze, nijedan neprijatelj ne bi se usudio suprotstaviti im se. Ukratko, borio se protiv Crnogoraca godinama, a zatim, kada se carska vojska približila Cetinju, vodeći žestoku borbu oko dva sahata, zabranili su vojsci muslimana da nastavi borbu sa neprijateljem, nego su rekli da je stigao telegram iz Istanbula da je naš sultan sklopio primirje sa Crnogorcima...

Na kraju, obustavili su borbu sa Crnogorcima uz plač i negodovanje vojnika. Sklopili su primirje sa Crnogorcima da bi im po jednu nahiju svakog mjesta dali u Hercegovini, nagrađujući ih zbog ubistva muslimana. Dali su im npr. iz Pljevaljske nahije Dronjak, Nikšić i sve njegove nahije, tako su postupili i sa ostalim kasabama Hercegovine i Skadra.

Tako isto dogodilo se i sa borbom Bedri Han-bega zbog tanzimata i musavata. I na Bedri-Hanu primijenjena je kazna, pretrpio je sramotu, progonstvo i oduzimanje imovine. U progonstvu je i umro.

Isto se dogodilo i sa Šerifom Abdulmutalibom u časnoj Mekki zbog tanzimata i musavata. I protiv njega i drugih poveli su borbu, pobili mnogu gospodu i uglednike, počinili brojna poniženja i sramote uvaženom gospodinu (sejidu nas) Šerifu Abdulmutalibu. Ovo mu je kao preostali miraz pradjeda šehida na Kerbeli.

Kada bi me neko pitao zašto je ubijen Tepedeli Ali-paša sa ostalim derebezima u Rumeliji i Anadolu, mada se svaki od njih, sa svojom vojskom, borio na strani sultana,

a protiv neprijatelja, oni, kada bi odlazili u borbu protiv (nevjernika) nisu tražili od naših sultana ni odjeću, ni pare, ni oružje, osim samo hljeba i baruta. Tako je bilo vazda. Mi bismo odgovorili onome ko to pita da su ove starješine bili prijatelji, da nisu bili zadovoljni tazimatom i musavatom niti evropskom odjećom niti su se služili evropskim zakonima kod proučavanja tužbe.

Ovdje ćemo stati, zamoliti čitaoca za izvinjenje što rad ne donosimo u cjelini. Razmišljanje Hilmi-babe proteže se na još 20-ak stanica i to važnog sadržaja. Autor kazivanja u preostalom dijelu govori o direktnom odnosu vlasti Osmanske Turske i srpskih ustanika, konkretno o odnosu sa Karađorđem – vezano za upad u Beograd, a zatim i sličnom odnosu Francuza prema Alžiru. I jedni i drugi (Karađorđe i Francuzi) na neki način izigrali su dogovore sa Osmanskom Turskom. Osim toga, i sami članak mora biti ograničen, te se nadati da će u sljedećem broju biti objavljen preostali dio.

TREATISE ON POLITICS
(MEMORANDUMON HILMO-BABE BOŠNJAK)

Summary: In the text that we have translated, i.e., parts of the text presented in this work, we speak about Hilmi-baba during his new stay in Medina and his attempts to draw attention of the Sultan and Ottoman Turkey administration to where the idea of introduction of the *Tanzimat*(reorganisation of the Ottoman Empire) and *Musavat* and in particular, *Majlis*, would lead. This is particularly relevant for the Bosniaks who were surrounded by Austria, Hungary, Serbia and Montenegro, if deprived of the right granted to them by the sultan Fatih Mehmed who conquered Bosnia. He reminded that Ottoman Turkey's approach to introduce administrative measures was a reflection of pressure by European countries. Furthermore, he tried to explain what would be consequences of conscription of young people into the army and removal of the right granted by Sultan Fatih.

Key words: **Hilmi-baba Tasličevi, Fatih Sultan Mehmed, a political treatise, Tanzimat, Musavat, Majlis, Bosniaks, Montenegro, Ali Pasha**